

صاحب امتیاز و مدیر مسئول

پیل - ۱ صافی - ۲۸

ضیا کولہ آلپ

نسخہ سی ۱۰ غروشد

آبونہ شرائطی

سہ لک: ۰۰۰

آلٹی آبلق: ۲۰۰

غروشد

# کوچوک مجموعہ

ادارہ خانہ سی

دیاریکر

حکومت دائرہ سندھ

ولایت مطبعہ سی

قنراقلہ: دیاریکر

کوچوک مجموعہ

۱۳۴۰  
۱۹۲۲-۳۳۸

ہفتہ دہ بر چیقار علمی، ادبی، سیاسی، اقتصادی مجموعہ در

۶ جاذبی الاون سنہ ۳۴۱ بازار ابرتی ۲۰ کانون اول سنہ ۳۳۸

اسكى توركارده ، دىنى رېئىسار اېكى  
نوعدى : برنوعنه ( توبون ) اونه تېسە  
( قام ) آدى وېرېلىرىدى . بوسېپلە ، بوناردن  
دوغلان-يېستەملەر ( توبونىزم ) و ( شامانىزم )  
ناملىرىنى وېرە چىكز .

توبونلار غەنى زامانە ، سىياسى  
رىئايەدە خائىدېلار ، مىللە ، اوغوز اېلىندە  
بىكرى وورت بوى بىكى اوغوزلار توبونلار يېدى .  
بوندىن باشقا اياپكى ، خاقان واپىخان دە  
توپوناردن صابىلىوردى . بوى بىكارندىن  
ھەربى ، بىر بىك دىنى و سىياسى رېئىسىدى .  
دىنى رېئىسىدى : چونكە ، ھەربىك خصوصى  
مەبۇى بىك بىك اسطىر وورە سەندىكى  
دە سەندىن غەباردى . ھەرمەبۇدە آنجىق  
اونك طورونى وېر بوزندە غەنى اولان  
فرد شفاقت اېدە بىلىردى . سىياسى رېئىسىدى :  
چونكە ، آنجىق مەبۇدە غەنى اولان بىر  
ذات ، بوىك فردلرى اوززندە ولايت  
تامەنى خائىز اولە بىلىردى . اياپكى دە ( ايل ) ك  
- مەبۇى مەبۇدىتار بىك - مەبۇدى . بىئە غەلىپە  
كرك وچوك ابلە ، كرك اورتە و بوىوك  
اللىردە ئوردىكەز بوى بىكارىلە ايل بىكارى .  
خاقانلار واپاخانلار بىك مەبۇم سىياسى رېئىسار  
( توبون ) مەبۇقندە اېدېلار . بوز رېئىسار ك

دولتندە بىك قاضى وادى : اياپكى مەبۇى ،  
اياپكى مەبۇم ، اياپكى خەستىان ، بىر  
تامەنى دە پوت بىست بىك روسلار ك اوزمانى  
دېنە مەبۇدى [ بۇدە كى مەبۇم ايتىزلار بىك  
بىك داخلى قاپتولاسى بونلار ك ايل ك غەنى  
خوزار توركارندە كوز بىورز : خوزار  
دولتندە كى بوقا قەلەر ، تارخانلار مەبۇم  
دوغدىنى كى ، غەنىلى پادشاھلار بىك  
قاپتولاسى بون نامىلە پىطرىقارە و سەفىرلەر  
وېردىكەرى امتىازلار دە تارخانلاردىن باشقا  
بىك دىكلى . غەنىلى اسطلاحلارندە امتىازلى  
واراضى مەبۇكە بىك مەبۇم ، مەبۇم مەبۇلە دە  
( چىلى ) غەنىلى وېر بىلەر و بىر مەبۇلە ( وچان )  
صابىلەر . بىك كە غەنىلى تور بىجە سەندە  
( تارخان ) مەقابلى ( چىلى ) كە سەبىدەر .

## ضيا كوك آلب

تومبىك :

## اسكى توركارده فلسفە

اسكى توركارده ( دىن ) دىن آرى  
فلسفە مەبۇدى . دىن ايلە فلسفە غەنى  
شەبىدى . بىئە غەلىپە ، اسكى تورك  
فلسفەنى مەبۇق ايدىركى ، غەنى زامانە .  
اسكى تورك دىنى دە تەبىقى ايتىش اولە بىجىز .

سوگواری، اوزنلری، غملری، طفراری  
اولدینی (دولت) بمشده کوردک خاقان  
هر... آلتون اورس اوزنده دیر  
دولتموره بر عبادتی .  
توینلر، منتظم تشکیلاتلری تمایل  
ابتدکاری کی، معبودلری ده منتظم تشکیلاتلر  
مالدیدی . حق، هرايله، تا-وتی  
تشکیلاتلار لاهوتی تشکیلات بری بریک  
قائمه عیندی  
توینلره کوره، کائنات اوچ طالان  
هرکیدی . یوقاربکی سما، آشغیکی سما،  
اورته دنیا،  
یاقوتلره و آلتای تورکینه کوره، یوقاربکی  
سما، دو قوز طیفه دن صرکیدی، هر طبقه تک  
بر (ناکری) می واردی . بودو قوز ناکری  
(ایل) ک صاغ قوای تشکیلی ایدن دو قوز  
اوغوشک معبودلری، جدلری و مثاللری .  
اورته دنیاده، سکر منطقه آیریلشدی .  
هر منطقه تک (یرسو) ناميله بر معبودی  
واردی . یونلر (ایل) ک سول قوای  
تشکیلی ایدن سکر اوغوشک معبودلری،  
جدلری و مثاللری ایدیلر .

آشغیکی سماده ده (ارک خان) نامنده  
سیاه رنگی بر معبود واردی . بوده،  
قاره کی کارک تمالی و مجازاتک معبودی ایدی .

انسانلرک یارایلمه سف بطارت ایدن ده  
(بای اولکن) دی . بای اولکن، بر  
انسان یارایمق ایسته بجه، اوغلی (بایق)

ناکریلرک ریسه آلتایلر (بای اولکن)،  
یاقوتلر (آی توپون) دیرلر . بومعبود،  
عینی زمانده مکافات الایدلر . یوسورک  
ریسه آلتایلر (اوغان)، یاقوتلر (اولو  
توپون) ناملری دیرلر . بوتون بومعبودلرک  
فوقنده (قاراخان) آدی برالاه واردی که  
هپسینی او وجوده کتیرمشدی . قاراخان،  
یوقاربکی مالک سلطنت، (بای اولکن)،  
اورته دنیا تک ریاستی ده (اوقار) ویرمشدی .  
عینی زمانده مکافات وظیفه سیله جنی بای  
اواکانه، مجازات وظیفه سیله جهنمی ده  
ارکخانه تودیع اتمشدی . بوندن باشقه،  
اوغان، حربک، انتقامک، احتراصلک  
الایدی . بای اولکن صلحک، غفوک  
سکینتک الایدی . یاقوتلر ده، آی توپون  
[یعنی بای اولکن] کندیسه قوربان  
کسیلمه سی قطعاً ایسته صردی . بومعبوده  
پایلان یگانه عبادت، هرینه ایلک بمرده  
کنجیلر طرفندن دو قوز بارداتی قیچرک  
دو قوز اردفه کندی شرفته ایچیلیمه سیدی .  
بو آییندن سوکرا، مسرور اوینلر و قوشولر  
پایایردی .

اصرا بوردی. یایق، مالک (سوت کولی) ندن  
 بردارلا سو آلهرق، چو جوغ وک روحی  
 بوندن، یایردی. کبه قادی دوغوره جفی  
 زمان، دوغورمه یی قولایلاش دیرق ایچین،  
 ممان (آزیت) اسمنده کی (ولودیت  
 الاهی) نک کلمه یی بکایردی. آزیب،  
 عصمتی محافظه اتمش قادیلرک امدادینه  
 در حال قوشاردی. فقط، عصمتی قادیلر  
 ایچین نه قادر فیحلی قوربالر تقدیم ایدیلر سه  
 ایدیلرین - آسلا گلزدی. چونکه، تورکارک  
 بو کوزل و ونوسی عینی زمانه عصمت  
 الاهی پیدی.

آزیب، کلدیکی زمان بوتون اوت،  
 چیچک، نارلا پرلری ده میننده اولهرق  
 کلرلردی. آزیب، کبه قادی دوغورمقدن  
 سوکرا، اوج کون لؤسه به بکجهک  
 ایدردی. اوج کون سوکرا وظیفه یی  
 یینهش اولد بندن، سماره کی سرایه کیدردی.  
 چوجوق دنیا به کلجه، بای اولدکن  
 (یایوجی) آدی بر ملک کوندیردی.  
 بو، بنی انانک ساغ اوموزنده بارینیردی.  
 ارک خنده (کوره وز) آدی بر جین  
 کوندیردی. بوده سول اوموزنده بارینیردی.  
 بو انسان وقت اینجه به قادر ساغده کی  
 ژابلری، سولده کی کناهلری یازاردی

وفات ایدر ایتمز، کورموز روحی قایلر  
 بر آلتنده کی سابه کوزوروردی. اوراده  
 قاینامده اولان قطران قازانه آناردی.  
 روح، کناهلک آغیرانی نمیننده قطرانه  
 باناردی. ثوابی چرق اولان روحلر آز  
 باناردی. روح کنه یی درجه نده یاندقدن  
 سوکرا، سماره کی اجدادی شفاعت ایدرک  
 یایوجی یی کوندیرلردی.

یایوجی، تپه سنده کی ساچدن طوتهرق  
 روحی قطراندن چیقاریر، اوچهرقه اوچنجی  
 قات کوکده کی جنته کوزوروردی. بو جنته  
 (آق) آدی بر برلردی. اوراده اوتوران  
 صالحله (آقنو) نامی و یایردی. روح  
 بوراده بوتون اجدادی، بوتون وکیللری  
 بولوردی. انسانلر جنتده ده کندی ییلاری  
 بویاری ایچنده یاشادقاری ایچین، ایلنه،  
 بوینه قاروشوردی. اوچنجی قات کوکده  
 (آق) بن باشقه، (سوت کولی) ايله  
 (سوروه داغی) نامارنده کی کوزل موقعر  
 واردی [فریم روسر طرفندن استیلا به  
 اوغرادین زمان، قریک سول خان بیاض  
 بر کوورجین اولهرق (سوت کولی) نه  
 کیتیش، اوکولک او-قنده حالا اوچقده  
 ایش]

سوروه داغده مژور اوکوزل آخاجله

چو چكار، بشار مېزوارى . جنك انسا نلرده  
 وراده ذوق وضا اچنده هر كچر لرلردى .  
 كور وادور كه قوبونزم - ستمنده ،  
 تشكىلات ثابت كونهلى ، تقسيمات منتظم  
 و مېندر . بوتشكىلاتلر ، خصوصى بر منطقه،  
 عقلى تقسيماته تايور . بوسورنله قوبونزم  
 دينى ، اسكى تورك فلسفه-نك ( عقلپون )  
 رسته مى صورتده تاقى ايده بيارز .  
 شامانيزم سېستيمنده ايسه ، قاملر ،  
 سياسى زميرلر كمنلار دكلرلر . قاملر  
 خصوصى مېودلر ده جميتك منتظم مودلر ،  
 صبرانه كچر . هر شامانك ( آماقات )  
 آدى بالاھه-يله ( ايه كالا ) آدى بر قوتھى  
 وارد [ يانوشجده ( ايه ) آنامنه ندر .  
 كالا جوان دېكلر ] ( هوهر ) اسمنده كى  
 فرانك اجتماعي تجميدى ، شامانلر اسكى مادري  
 سيميلر يرنه قائم اولدېقور ، شامانلر  
 تونه ملرى اسكى مادري سيميلر كونه ملرى  
 اولدېقى سوييور . فى الحاقه ، شامانلر  
 قاديلاق آراسنده بوبوك بر مناسبت وارد .  
 شامان ، يالھجنى آينلرده موفق اوله بيلهك  
 ايچين ، قاديقلر كى صاحبي اوزاقى ، قادين  
 البسه-سى كيك ، سويل ، اطواريله دائما  
 قاديقلرى نقيده ايتك مجبوريتده بىدى . چونكه  
 شامانلق قوتى اساساً قاديقلرده بىدى . ار ككلر

آنجق قاديلاشمق ملبقيه بولدرق ا كتساب  
 ايده بيلرلردى . ياقولر قادين شامانه ( اوديقان =  
 اوتوپين ) ديلر . ار كك شامانه ده ( اوبون )  
 ديلر . اوغوزلر ايسه شامانه ( اوزان )  
 آدين و برلرلردى . بوايتله ارله قورقود  
 آتاده بر شامانن عبارتده .  
 قاديقلر بولدرق ، اسكى توركلرده .  
 بابا سيميلر ك ياننده مادري سيميلر ك باقى  
 قلمه-نى موجب اولمىدى . ياقولر ،  
 مادري عشيرته ( ايه اوزا ) ، پدرى عشيرته  
 ( آخالوزا ) آدين و برلرلردى . برنجى  
 شامانلر ، ايكنجى قوبونلر نمثيل ايدردى .  
 شامانلر قوبونلر ك قوتجه بر يرنه مساوى  
 اولمىدى . عيني زمامده ( آنا سويى ) ايله  
 ( بابا سويى ) آراسنده مساوات حصوله  
 كتميشدى . [ بوايتله ( تورك قائله نك  
 تكامل ) مبحثده كوره جكلر . ]  
 شامانلر ، مادري سيميلر ك بقيلرى  
 اولقله برابر ، سياسى تشكىلاتك خارجده  
 ايدلر . بىنى شامانلر بين الملل برمايتى  
 حازديلر . بر شامانه هر ايلدن ، هر قومدن  
 مراجعت وقوم و له بيلردى . و كفته بيايلر ،  
 شامانلر ك حازيلر اولدېقور . حكم ايتك  
 لازم ظير . چونكه ، سيميلر ك  
 بين المللردى .

ولودیت الاهیسی ( آیزیت ) ایچین

یاز موسسندە بایلان آیین بوقا مثالدر  
آیین یالەجفی کون ، سباحدی اولە طرفی  
نمزلەنیر هرکس اک کوزەل البسەنی کیەر  
اک چوق سوبان بئکار بەنیر هر فردک  
بوزندە بشاعت وتبیم بولوعەنی شرطدر  
چونکہ ، یاز آیدلری مەمرت آیدلری  
دیمکدر . بوئانە ، آقی شامان ، بیاض  
کیمش اولدینی حالە کایر الەدە بیاض  
رنگلی بردکنەک واردر . آقی شامان ،  
عصمەتە هیچ برقصوری بولونمایان دوقوز  
کنج قیزلە دوقوز دلقانی - چەر . بونلری  
ایکبشر ایکبشر الالە طوقدیرەرق ، کندی  
اوکە آیزیتک الاهیایی اوقودینی حالە ،  
سماوی - یاخە کوتورور . بوآلای مویفینک  
قوتیلە ، سمانک طبقلری چقار . دردنجی  
سماوە آیزیتک سرائی جوارینە کادکدرە  
الرنده کوموش قیرباجار بولان باسقایلر  
میدانە چقار . عصمەتە کیزی فصوری  
بولانلری قیرباجلە قیری بوجوریرلر . آیزیتک  
حضورینە بالکزعصمتی اولانلر چقە بیایر  
قیش آیدلری قاراشامانلر اجرا ایدر  
جودە مالودە ، یاخود مزار باشندە بیایر  
آیدن مقصد غصبە کلکی اولان اولوک  
روحی تەسکین وارواح طالعە بیددر  
کومر و بولور کایر کی توکلرە لایق

مع مافیە ، باقوتلردە بالکرمورت بویوک  
شامان بولونبغنه دلی پترو طرفدن ( مقدس  
قاز ) ی کو - ترمک اوزرە پتر - بورغە  
( بکری دورت شامان ) کوندردیکنە نظر آ  
شامانلردە کزلی رتسکبلانلری اولدینی  
آکلاشیلور . نامیلک - سحر بازلردە  
خصوصی جمبئلری وتشکبلانلری واردر .  
شامانلر کوبونلردن فرقی شودرک .  
هوتوبون یالکر کندی جینە مراجعت  
ایده بیایرکن . شامان بوتون معبودلرە  
مراجعت اقتدارینی حازدر . بونن باشە ،  
شامان سمانک بوتون طبقلرینە صیغنه رقی  
مجبودلرک حضورلرینە داخل اولە بیایر .  
توبونلر بولمرارانکز قدرتن محرومدر ،  
شامانلردن رجوق خارقلر صادر اولور .  
سحر یالار ، سحرلری بوزارلر ، روحانی  
خمتلری تداوی ایدرلر دلیرە شفاوبریرلر .  
شامانلرک پادینی آیدلر ایکی تورلوردر .  
مقدس هوش اورماندە پایلاز آیدنە قادیار  
بولونماز ، شامان بوآیدنە موسیقینک ،  
شعرک ورفسک قوتلرلە قوربان ایدیان  
حیوانک روحی برابر آلهرق بوتون - مالری  
دولاشیر . دیگر آیدلردە قادیارده بولونە بیایر  
بوابکنجی زوج آیدلردە ایکی نومدر .  
رنجیسی یاز آیدلرک آقی شامان طرفین  
بایرک بولور کایر کی توکلرە لایق

برصلاحيات اونلرك آثوريه بوبوندورغون  
 صيرلرينه يك چوق يارديم ايدم حكيم .  
 فقط اورارتونك بوش دوردوغي بوندى .  
 ( شاردويسي ) ملكرى المرنن آلدرق  
 استقلالرينه خااه وبريلن پرنسلى كيم  
 بيير ناسل جاذب وعدلرله ايدم پييور  
 وبونلري آثوريه علمنه قيشقيرغون كرى  
 قالموردى حق موشكارك . ( ق ۷۰۸ مده )  
 بارلايان وسارغونك جنوب شرقيدن قازاندى  
 بوبوك مظفربتك قائمىرى و ( قونى = كيايكيا )  
 قرالى ( مينتا ) لك تدبيريله باصديربلان ، بر  
 عصبانى بته بو اورارتونك اغمالى نتيجه بوندى .  
 كرك موشكارك بوسوك عصبانى و كرك  
 باشقا ملكلرك اولجه آچيلاش و قاناعى  
 انزام وفلاكت صحنه لرى كوزلر اوكنده  
 طورورين ، خاطرلردن ساينده مشكن  
 بودمده نووقلر اورارتونك وعدلرله  
 آلدانلار ، آثور علمنده قيملداغنه  
 باشلاملاروسارغون . ( ينفوه ) نك شمالندكى  
 ( خورساباد ) و قهنده ( دور-اردين )  
 شهرينى پايدىرقلا مشغول بولوندى  
 سيراوه قوموقلر قراللى ( موناو ) نك  
 قوماندانيله آثوريه اوڭرته يوردوملردى .  
 فقط موناو كلدانيه وقابى وسارغونك  
 او طرقلرده كوردونج اجرا آتتى الاوقاق  
 تشيلايه قانداق كره تونلر كره نيشاشومش .

وعلى بردينك باندنه ، باطنى وسرى باغقه  
 رديانت دها واردى ياقوتلرده كورولدىكى  
 وجهه شامانلر تويونلرك هاپنده ايدلر ،  
 كزلى تشيلايه مالكديلر . اسلام ملكنه  
 ايك كيرن اوغوزلرك ( المفتح ) دينلن  
 پيچلى پيچيره طرفدار اولملى ، بابايك .  
 بكتاشلىق ، قزباباشلىق كى سرى طرفدارلر  
 سالك اولملى هپ واسى خامانلق غممه نك  
 دواميله ايضاح ايدله پيير كوريلى زاده  
 قو ادبكك ( ادبيات قانومى مجموعمه ) دهكى  
 تدقيقلى ده بونتيجه وبريور .

## ضيا كوله آلب

### قوموق ايلي

— ۱۵ —

آرنق آثوريه نك شمال خريستنه  
 واسال اولاراق قوموق قرالغون باشقه  
 حكومت قلماش قوموق قرالى عبز زمانده  
 اوج بظاى وظيفه-يله ده توخطب ايداشدى .  
 قوموقلر شمدى بهقادر قوللانلرلى  
 سياست طرزنده دوام الماش اولملى ،  
 اوكلرلى دها جوق بوبويه جك وهر حالده  
 كونك برده قوموق قرالغونك نفوذ منطقه  
 ( هالبس = قيزيل ايرماق ) سويته قازار  
 دايانه جوق بوبويه كوش برمنطقه اوانج